

המקור לאיסור נזיקין

1. רמבם הלכות נזקי ממון

א. פרק א' הלכה א'

כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם שהזיקה הבעלים תיבין לשלם שהרי ממונם הזיק שנאמר (שמות כא לה) "כי יגף שור איש את שור רעהו". אָחַד השור ואָחַד שאָר בהמה חיה ועוף. לא דבר הכתוב בשור אלא ב הוזה.

ב. פרק ה הלכה א

בהמה שהיתה רועה ופרשה ונכנסה בשדות ובכרמים אף על פי שעדין לא הזיקה מתרין בבטליה שלש פעמים. אם לא שמר בהמתו ולא מנעה מלרעות יש רשות לבעל השדה לשחטה שחיתה כשרה ואומר לבטליה בואו ומכרו בשר שלכם. מפני שאסור לאדם להזיק ולשלם מה שהזיק אפילו לגרם הנזק אסור

2. רמבם הלכות גניבה פרק א הלכה א' ב'

א. כל הגונב ממון משוה פרוטה ולמעלה עובר על לא תעשה שנאמר (ויקרא יט יא) "לא תגנב". ואין לוקין על לאו זה שהרי נתן לתשלומין שהגנב חייבו תורה לשלם. ואָחַד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון עכו"ם ואָחַד הגונב את הגדול או את הקטן
ב. אסור לגנב כל שהוא דין תורה. ואסור לגנב דרך שחוק או לגנב על מנת להחזיר או על מנת לשלם הכל אסור שלא ירגיל עצמו בכך

3. רמבם הלכות גזילה ואבידה פרק א הלכות א' ב'

א. כל הגוזל את חברו שוה פרוטה עובר בלא תעשה שנאמר (ויקרא יט יג) "לא תגזל". אין לוקין על לאו זה שהרי הכתוב נתקו לעשה שאם גזל חייב להחזיר שנאמר (ויקרא ה כג) "והשיב את הגזלה אשר גזל" זו מצות עשה. ואפילו שרף הגזלה אינו לוקה שהרי הוא חייב לשלם דמיה וכל לאו שנמתן לתשלומין אין לוקין עליו.
ב. ואסור לגזל כל שהוא דין תורה אפילו עכו"ם אסור לגזלו או לעשקו. ואם גזלו או עשקו יחזיר

4. רמבם הלכות חובל ומזיק פרק

א. פרק א הלכה א

החובל בחברו חייב לשלם לו חמשה דברים ואלו הם. נזק וצער ורפוי ושבת ובשת. וחמשה דברים אלו כלן משתלמים מן הניפה שבבכסיו כדין כל המזיקין

ב. פרק ה הלכות א-ג

א. אסור לאדם לחבל בין בעצמו בין בחברו. ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה דרך נציון הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר (דברים כה ג) "לא יסיף" (דברים כה ג) "להכתו". אם הזהירה תורה מלהוסיף בהכאת החוטא קל וחמר למכה את הצדיק
ב. אפילו להגביה ידו על חברו אסור וכל המגביה ידו על חברו אף על פי שלא הכהו הרי זה רשע
ג. המכה את חברו הכאה שאין בה שוה פרוטה לוקה שהרי אין כאן תשלומין כדי שיהיה לאו זה נתן לתשלומין. ואפילו הכה עבד חברו הכאה שאין בה שוה פרוטה לוקה שהרי ישנו במקצת מצות. ועכו"ם שהכה את ישראל חייב מיתה שנאמר (שמות ב יב) "וייפן כה וכה", "וייך את המצרי"
ג. פרק ו הלכה א

המזיק ממון חברו חייב לשלם נזק שלם בין שהיה שוגג בין שהיה אנוס הרי הוא כמזיד. כיצד. כפל מן הגג ושביר את הכלים או שנתקל בשוהא מהלך ונפל על הכלי ושבירו חייב נזק שלם. שנאמר (ויקרא כד כא) "ומכה בהמה ישלמנה" לא חלק הכתוב בין שוגג למזיד

❖ שים לב לסדר ההלכות ברמבם והשווה לטור-מה ההבדלים ביניהם ומה שורשם?

❖ שים לב בכל נושא למקום בו כותב הרמבם את האיסור לעשות את הדבר והשווה לטור-מה ההבדלים ביניהם ומה שורשם?

5. טור חושן משפט הלכות גניבה סימן שמח

אסור לגנוב אפילו כל שהוא אפי' דרך שחוק ואפי' ע"מ להחזיר או ע"מ לשלם הכל אסור שלא ירגיל עצמו בכך וכל הגונב אפי' ש"פ עובר על לאו דלא תגנובו וחייב לשלם

6. טור חושן משפט הלכות גזילה סימן שנט

אסור לגזול אפי' כל שהוא לא שנא מישראל ול"ש מעכו"ם שגזל העכו"ם אסור וכל הגוזל את חברו אפילו שוה פרוטה כאילו נוטל נפשו

7. טור חושן משפט הלכות נזיקין סימן שעח

בשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חברו כך אסור להזיק ממון שלו אפילו אם אינו נהנה כיון שמזיקו בין במזיד בין בשוגג חייב לשלם

8. טור חושן משפט הלכות נזקי ממון סימן שפט

בשם שאסור לאדם שיזיק את חברו ואם הזיק חייב לשלם כך צריך לשמור ממונו שלא יזיק ואם הזיק חייב לשלם לא שנא יש בו רוח חיים ל"ש אין בו רוח חיים יש בו רוח חיים בהמה חיה ועוף אין בו רוח חיים כגון בור ואש ותולדותיהן ובלבד שלא יהא בן דעת אבל עבד שישנו בן דעת אין רבו חייב על נזקיו שאם היה חייב על נזקיו אם יקיטנו רבו ילך ויזיק לחייב את רבו בהמה דכתיב וכי יגוף שור איש את וגו' ותנן אחד השור ואחד כל שאר בהמה והיה במשמע [אלא] שדבר הכתוב בהוה

9. טור חושן משפט הלכות חובל בחבירו סימן ת

אסור לאדם שיכה לחבירו ואם הכהו עובר בלאו שנאמר פן יוסיף ואם הקפידה תורה בהכאת רשע קל וחומר בהכאת צדיק. והמרים ידו על חבירו להכותו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע וכל שכן שאסור לחבול בחבירו. והחובל בו חייב בה' דברים שהם נזק צער ריפוי שבת בושות אם החבלה בענין שיש בה כל הת' ואם אין בה אלא ד' משלם ד' ואם ג' ג' ואם ב' ב' ואם א' א'. ואם הכהו מכה שאין בה שום פרוטה לוקה כיון שאין בו חיוב ממון

❖ העזר במקור הבא להבנת שורש ההבדל בין הרמבם לטור.

10. תלמוד בבלי בבא קמא דף לג ע"א

מתני' שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים ואין הנבילה יפה כלום נוטל את השור גמ' מתניתין מני' רבי עקיבא היא דתניא יושם השור בב"ד דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר הוחלט השור במאי קמיפלגי? ר' ישמעאל סבר בעל חוב הוא וזוזי הוא דמסיק ליה ור' עקיבא סבר שותפי כינה וקמיפלגי בהאי קרא (שמות כא, לה) ומכרו את השור החי וחצו את כספו ר' ישמעאל סבר לבי דינא קמזהר רחמנא ור"ע סבר לניזק ומיזיק מזהר להו רחמנא

❖ מה המקור לאיסור להזיק לפי הרמבם? העזר במקורות הבאים.

11. תוספות מכות דף ד

לאזהרה לעדים זוממים: דלא ענש עונש הגוף אלא עם כן הזהיר אבל לעיל דמיירי מכאשר זמם דממון ודאי לא בעי אזהרה

12. מורה נבוכים חלק ג פרק ג

ה'מצוות' אשר כללם הכלל החמישי הם אשר ספרנום ב"ספר נזיקים" והם כולם בהסרת העול ומנוע ההזק. ולרוב האזהרה על מניעת ההזק חייב האדם בכל נזק שיבוא מממונו או מסיבת פעולתו ממה שאפשר לו לשמרו מהזיק; ולכן חיבנו בנזקים שיבואו מבהמותינו עד שנשמרם; וכן 'אש ובורי' מפני שהם ממעשה האדם ואפשר לו לשמרם עד שלא יבוא מהם נזק.

13. ספר החינוך מצווה סט

שלא לקלל הדיין - לאו דברכת ה'

שלא לקלל הדינים, שנאמר (בב בז) אלהים לא תקלל ופרושו דינים, כמו (שם ח) אשר ירשיעון אלהים. והוציאו הכתוב בלשון אלהים, כדי שיהא נכלל עם הלאו הזה לאו אחר, והוא לאו דברכת השם, כמו שאמרנו זכרונם לברכה במכילתא ובספרי, אזהרה לברכת השם מדכתיב אלהים לא ונוקב שם יי מות יומת, זהו הענש. אבל האזהרה היא מכאן, כי לא יספיק לנו אזכרת הענש במצוה (ויקרא בד טז) תקלל. ומה שכתוב במקום אחר תמיד, ענש שמענו, אזהרה מנין. והענין הוא מפני כן שאם לא תבא לנו בדבר מניעת האל (סנהדרין בד, א) בלי אזהרה וזהו שאמרנו רבותינו ז"ל אלא שיאמר עושה דבר פלוני יענש בכך, יהיה במשמע שיהיה רשות ביד כל הרוצה לקבל הענש ולא יחוש לצעדו לעבר על המצוה ולא יבא בזה כנגד חפץ השם ומצותו, ויחזר דבר המצוה כעין מקח וממכר, כלומר הרוצה לעשות דבר פלוני יתן כך וכך ויעשהו או יתן שכמו לסבל כך ויעשהו, ואין הכוונה על המצות בכך אלא שהאל לטובתינו מנענו בדברים והודיענו במקצתן הענש המגיע לנו מיד, מלבד העברת רצונו שהיא קשה מן הכל. בכל מקום לא ענש אלא אם כן הזהיר, כלומר לא יודיע האל הענש הבא לנו על העברת המצוה אלא אם (יומא פא, א) וזהו אמרם זכרונם לברכה כן הודיענו תחלה שרצונו הוא שלא נעשה אותו הדבר שהענש בא עליו.

14. לשם שבו ואחלמה הקדמות ושערים שער ו פרק ח

ובדברינו הללו יובן סוד מאמרם ז"ל בבראשית רבא פ"ב סימן ה'. מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה במעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים. אבל איני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשה אלו ואם במעשה אלו. כיון דכתיב וירא אלוהים את האור כי טוב. הוי במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים. ועיין במפרשים שטרחו מאוד בדברי המדרש הזה. וכן קרוב ללשון זה הוא ג"כ בספרי ריש פ' ראה. ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה. לפי שנאמר החיים והמות נתתי מלפניך הברכה והקללה. שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן הקב"ה לפנינו שתי דרכים דרך החיים ודרך המות נלך באיזה מהם שנרצה תלמוד לומר ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. והנה הוא מובן ע"פ דברינו כי מאחר שתכלית הבריאה שהוא בשביל התיקון דלעתיד לימות המשיח ולחיי העולם הבא הנה הוא יעשה עב"פ שיתוקן הכל ע"י העונשים ג"כ כי ע"י כל התלאות שבעה"ז והעונשים אשר לאחר מיתה יתבטל הרע כולו ויכלה כל הטומאה והזהמא ויהיו כל העונשים גופא ג"כ לסיבה גדולה להתיקון העתיד ולהגילוי טוב הצפון וכנ"ל שמא א"כ שמא יאמר אדם שילך באיזה דרך שירצה כי אין רצונו של הקב"ה בזה יותר מבזה מאחר שתכלית הכוונה הרי יעשה עב"פ. לכן אמרה התורה ובחרת בחיים כי רצונו של הקב"ה הוא רק שיעשה התיקון אשר בתכלית כוונתו ע"י קיום התורה והמצוה דוקא. להוציא כל כוחות הגבורות מן הכח אל הפועל וכל גילויים היותר אפשרי. ע"י גבורי הכח עושי דברו.

❖ מדוע איסורי היזק ממון לא צריכים אזהרה מפורשת בתורה כמו איסורים אחרים? העזר במקור הבא.

❖ מדוע אין עונשין אלא אם כן מזהירים? מדוע לא אומרים כן בממון? הסבר עפ"י זה את הגדרות הרמבם דלעיל.

להעמקת יתר

15. חידושי הגר"ח מבריסק הלכות גילה ואבידה פרק ט הלכה א

"...והנה ברמב"ם פרק ט מהלכות גילה הלכה א' ז"ל: "כל הגוזל את חבירו עובר בלא תעשה שנאמר 'לא תגזול' ואין לוקין על לאו זה שהרי הכתוב נתקו לעשה שאם גזל חייב להזיר שנאמר 'והשיב את הגזלה אשר גזל' זו מצות עשה ואפילו שרף הגזילה אינו לוקה שהרי הוא חייב לשלם דמיה וכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו" עכ"ל. הרי דמחלק הרמב"ם, דאבתיא לגזילה אינו לוקה משום דהוי לאו הניתק לעשה ובליטא לגזילה לא לקי משום דהוי לאו הניתן לתשלומין, דמבואר בזה דס"ל דתרי חיובי ב"פ עיניהו, חיוב השבת עצם הגזלה, דהוא מקרא ד'והשיב את הגזלה', וחיוב תשלומין משלו, דהוא כשאין הגזילה קיימת, והא קראת דושלם..."

❖ הסבר עפ"י הנ"ל מדוע לאו שניתן לתשלומין לא לוקין עליו?